

ARALASH TA'LIM (BLENDED LEARNING) MODELI ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

A.A.Rustamov¹ 

Mas'ul muallif: Rustamov Akobir Anvar o'g'li, Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

e-mail:
akobirjavadev10@gmail.com

Received: 08 Oktabr 2026
Accepted: 13 Oktabr 2026
Published: 18 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Musica pedagogikasi. Madaniyat. Etnografiya.

Iqtibos uchun: Rustamov, A. A. ARALASH TA'LIM (BLENDED LEARNING) MODELI ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH / A. A. Rustamov // Musica pedagogikasi. Madaniyat. Etnografiya. — 2026. — T. 3, № 3. — B. 2–6.

1. Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada aralash ta'lim bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ikki tomonlama vazifani bajarishi asoslanadi: u ham o'qitish shakli, ham talabalar keyinchalik o'zlari loyihalashi kerak bo'lgan kasbiy faoliyat obyekti hisoblanadi. Aralash ta'lim modellari, "izlanuvchilar hamjamiyati" konsepsiyasi va tajribaviy o'rganish nazariyasi tahlil qilinadi. Muallif "ikki qavatli" aralash ta'lim modelini, o'quv mazmunini onlayn va auditoriya rejimlari o'rtasida taqsimlash matritsasini hamda modelni joriy etish bosqichlarini taklif etadi.

Kalit so'zlar: aralash ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy kompetentlik, ikki qavatli model, izomorfizm tamoyili, izlanuvchilar hamjamiyati, taqsimlash matritsasi.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ (BLENDED LEARNING)

Аннотация. В статье обосновывается двойная функция смешанного обучения в подготовке будущих учителей: оно является одновременно формой обучения и объектом будущей профессиональной деятельности, который студенты должны научиться проектировать сами. Анализируются модели смешанного обучения, концепция «сообщества исследователей» и теория экспериенциального обучения. Автор предлагает «двухуровневую» модель смешанного обучения, матрицу распределения учебного содержания между онлайн- и аудиторным режимами, а также этапы внедрения модели.

Ключевые слова: смешанное обучение, будущий учитель, профессиональная компетентность, двухуровневая модель, принцип изоморфизма, сообщество исследователей, матрица распределения.

DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS BASED ON THE BLENDED LEARNING MODEL

Abstract. The article argues that blended learning plays a dual role in initial teacher education: it is both a mode of instruction and an object of future professional activity that students must learn to design themselves. Blended learning models, the Community of Inquiry framework and experiential learning theory are analysed. The author proposes a "two-storey" blended learning model, a matrix for allocating course content between online and face-to-face modes, and a sequence of implementation stages.

Keywords: blended learning, pre-service teacher, professional competence, two-storey model, isomorphism principle, Community of Inquiry, allocation matrix.

Kirish. Ta'limda yuzma-yuz va masofaviy shakllarni birlashtirish g'oyasi yangilik emas. Sirtqi ta'lim tizimida talaba uzoq yillar davomida mustaqil o'qish davrini qisqa auditoriya sessiyalari bilan almashtirib kelgan; radio va televideniye orqali o'quv dasturlari efirga uzatilgan davrlar ham bo'lgan. Biroq "aralash ta'lim" atamasining ilmiy va amaliy muomalaga keng kirishi XXI asrning boshlariga, internet texnologiyalari onlayn komponentni talaba uchun har kuni mavjud muhitga aylantirgan davrga to'g'ri keladi. Bu farq muhim: sirtqi ta'limda ikki shakl vaqt bo'yicha bir-biridan uzoq bo'lgan va ko'pincha bir-birini takrorlagan, zamonaviy aralash ta'limda esa ular bitta o'quv jarayonining o'zaro bog'liq, bir-birini to'ldiruvchi qismlariga aylanadi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalari uchun bu masala alohida ma'noga ega. Boshqa yo'nalishlarda aralash ta'lim asosan o'qitish samaradorligini oshirish vositasi sifatida qaraladi. O'qituvchi tayyorlashda esa vaziyat boshqacha: bugungi talaba ertaga o'zi aralash shakldagi darslarni loyihalashi, onlayn va sinfdagi faoliyatni muvofiqlashtirishi, o'quvchilarning mustaqil ishini raqamli muhitda boshqarishi kerak bo'ladi. Boshqacha aytganda, aralash ta'lim bo'lajak o'qituvchi uchun ham o'qitish shakli, ham kelgusi kasbiy faoliyatining mazmuni hisoblanadi.

Amaliyotda bu ikki tomonlamalik kam hisobga olinadi. Ko'p hollarda aralash ta'lim o'quv materiallarining bir qismini elektron platformaga joylashtirish va auditoriya soatlarini qisqartirishga olib keladi. Talaba bu jarayonda faqat iste'molchi bo'lib qoladi: u onlayn materiallarni o'qiydi, testlarni topshiradi, ammo nega aynan shu material onlayn,

boshqasi esa auditoriyada berilganini anglamaydi. Natijada u aralash ta'limni "ichidan" boshdan kechiradi, lekin uni loyihalash tajribasiga ega bo'lmaydi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'limning turli shakllari, jumladan masofaviy shakl ham belgilanganini hisobga olsak [1], bitiruvchining bunday tayyorgarlikka ega bo'lmashligi jiddiy kamchilikdir.

Maqolaning maqsadi – aralash ta'limning bo'lajak o'qituvchilar kasbiy kompetentligini shakllantirishdagi ikki tomonlama rolini hisobga oluvchi modelni nazariy asoslash va uni joriy etishning metodik vositalarini ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Aralash ta'lim tushunchasining aniq ta'rifi haqidagi bahslar hana davom etmoqda. Ch. Graham uni yuzma-yuz o'qitish va kompyuter vositasidagi o'qitishni birlashtiruvchi tizim sifatida ta'riflab, uning tarqalishiga sabab bo'lgan uch asosiy omilni – pedagogik samaradorlikni oshirish, ta'limdan foydalanish imkoniyatini kengaytirish va xarajatlar samaradorligini – ajratgan [2]. Graham, shuningdek, aralashtirish turli darajalarda – faoliyat, kurs, dastur va muassasa darajasida – amalga oshishi mumkinligini ko'rsatgan. Bu farqlash bizning tadqiqotimiz uchun foydali, chunki pedagogika oliy ta'lim muassasasida aralash ta'limni kurs darajasida emas, dastur darajasida loyihalash zarurligini anglashga yordam beradi.

D.R. Garrison va N.D. Vaughan aralash ta'limni faqat ikki shaklning mexanik birlashuvi emas, balki yuzma-yuz va onlayn o'rganish tajribalarining puxta o'ylangan integratsiyasi sifatida talqin etadilar [3]. Ularning yondashuvi Garrison va hammualliflari tomonidan ishlab chiqilgan "izlanuvchilar hamjamiyati" (Community of Inquiry) konsepsiyasiga tayanadi. Unga ko'ra, chuqur o'rganish uchta "mavjudlik" – kognitiv, ijtimoiy va o'qituvchi mavjudligi – uyg'unlashganda yuzaga keladi [4]. Kognitiv mavjudlik talabaning refleksiya va muloqot orqali ma'no qurishini, ijtimoiy mavjudlik hamjamiyat a'zosi sifatida o'zini namoyon qila olishini, o'qituvchi mavjudligi esa o'quv jarayonini loyihalash, yo'naltirish va qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Bu konsepsiya aralash ta'limni baholash uchun ham, loyihalash uchun ham qulay tayanch beradi.

Aralash ta'limning amaliy modellarini tasniflashda H. Staker va M. Horn taklif etgan tasnif keng tarqalgan. Ular rotatsion model (uning ichida stansiyalar bo'yicha rotatsiya, laboratoriya rotatsiyasi, testkari sinf va individual rotatsiya), moslashuvchan model, onlayn kurslarni tanlash modeli va kengaytirilgan virtual modelni ajratadilar [5]. Tasnif dastlab maktab ta'limi uchun ishlab chiqilgan, shu bois u bo'lajak o'qituvchilar uchun ikki karra qimmatli: u ham ularni o'qitishda, ham ularning kelgusi kasbiy faoliyatida qo'llanilishi mumkin. Testkari sinf modelini J. Bergmann va A. Sams batafsil ishlab chiqqan; ular dars vaqtini ma'ruza tinglashdan bo'shatib, uni amaliy faoliyat va individual yordamga yo'naltirish g'oyasini asoslaganlar [6].

Aralash ta'lim samaradorligiga oid empirik dalillar orasida AQSh Ta'lim vazirligi buyurtmasi bilan B. Means va hammualliflari tomonidan bajarilgan meta-tahlil ko'p iqtibos qilinadi. Unda aralash shakldagi ta'lim o'rtacha hisobda faqat yuzma-yuz o'qitishga nisbatan yuqoriroq natijalar bilan bog'liq ekani qayd etilgan, biroq mualliflar bu ustunlikni vositaning o'zi bilan emas, balki aralash shaklda odatda o'quv vaqti, materiallar va pedagogik yondashuvning ham o'zgarishi bilan izohlaydilar [7]. Bu ehtiyotkor xulosa biz uchun muhim: aralash ta'lim o'z-o'zidan samara bermaydi, natija uning qanday loyihalanganiga bog'liq.

Onlayn komponentdagi o'qituvchi faoliyatini tavsiflashda G. Salmonning besh bosqichli modeli diqqatga sazovor. Unda onlayn o'rganish kirish va motivatsiyadan boshlanib, onlayn ijtimoiylashuv, axborot almashinuvi, bilim qurish va nihoyat rivojlanish bosqichlariga o'tadi; har bir bosqichda moderatorning vazifasi o'zgarib boradi [8]. D. Laurillard esa o'qitishni "dizayn fani" sifatida ko'rib, o'qituvchining asosiy vazifasi o'rganish faoliyati turlarini – egallash, izlanish, muhokama, amaliyot, hamkorlik va mahsulot yaratishni – maqsadga muvofiq uyg'unlashtirish ekanini ta'kidlaydi [9]. Laurillard g'oyasi bizning yondashuvimiz uchun bevosita ahamiyatga ega: agar o'qitish loyihalash faoliyati bo'lsa, bo'lajak o'qituvchi uni loyihalash orqali o'rganishi kerak.

Rus tilidagi adabiyotlarda masofaviy va aralash ta'limning pedagogik asoslari E.S. Polat va hammualliflari tomonidan tizimli yoritilgan. Ular masofaviy ta'limni ta'limning alohida shakli sifatida qarab, uning samaradorligi texnologiyaga emas, balki o'quv jarayonining didaktik tashkil etilishiga bog'liqligini ko'rsatadilar [10]. W. Holmes, M. Bialik va Ch. Fadel esa sun'iy intellekt texnologiyalari kelajakda ta'limning onlayn komponentini qanday o'zgartirishi mumkinligini muhokama qilib, o'qituvchining roli yo'qolmasligini, balki o'zgarishini ta'kidlaydilar [11].

Nihoyat, D.A. Kolbning tajribaviy o'rganish nazariyasi aralash ta'limni o'qituvchi tayyorlashga tatbiq etishda muhim nazariy asos bo'la oladi. Kolb modelida o'rganish aniq tajriba, refleksiv kuzatish, abstrakt tushunchalar hosil qilish va faol eksperimentlash bosqichlaridan iborat sikl sifatida tasvirlanadi [12]. Tahlilimiz shuni ko'rsatdiki, aralash ta'lim modellari ko'pincha bu siklning bosqichlarini onlayn va auditoriya rejimlari o'rtasida ongli ravishda taqsimlamaydi. Shuningdek, ko'rib chiqilgan manbalarning aksariyatida aralash ta'lim o'qituvchi tayyorlashning o'ziga xos xususiyati – talabaning bir vaqtda ham o'rganuvchi, ham kelajakdagi loyihalovchi ekani – maxsus muhokama qilinmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, tajribaviy o'rganish nazariyasi va pedagogik dizayn tamoyillari tashkil etadi. Tadqiqot ikki bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda aralash ta'lim modellari, "izlanuvchilar hamjamiyati" konsepsiyasi va o'qituvchi tayyorlashga oid ishlar nazariy tahlil qilinib, ularning bo'lajak o'qituvchilar ta'limiga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan qoidalari ajratildi. Tahlilda har bir manbaga ikki savol berildi: u aralash ta'limni qanday tashkil etishni tavsiflaydimi va u talabani aralash ta'limni loyihalashga o'rgatish haqida nima deydi?

Ikkinchi bosqichda nazariy modelashtirish usuli bilan "ikki qavatli" aralash ta'lim modeli ishlab chiqildi. Modelning har bir elementi uchun maqsad, mazmun, shakl va kutilayotgan natija belgilandi. O'quv mazmunini rejimlar o'rtasida taqsimlash bo'yicha tavsiyalar Kolb sikli bosqichlari va Laurillard ajratgan o'rganish faoliyati turlari asosida shakllantirildi. Modelning amaliy qo'llanilishini tekshirish uchun pedagogika va fan metodikasi kurslarida tajriba-sinov ishlarini o'tkazish rejalashtirilgan; bunda talabalarning aralash dars loyihalari ekspert baholanadi va ularning izlanuvchilar hamjamiyati

mavjudliklari bo'yicha fikrlari so'rovnomaga orqali o'rganiladi [muallifning tajriba-sinov ma'lumotlari kiritiladi].

Tahlil va natijalar. Bo'lajak o'qituvchilar ta'limida aralash ta'limning ikki tomonlama rolini hisobga olish uchun pedagogik ta'limda ma'lum bo'lgan izomorfizm tamoyiliga murojaat qildik. Uning mazmuni shundan iboratki, bo'lajak o'qituvchini qanday o'qitsak, u ham kelajakda shunday o'qitishga moyil bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi tayyorlashda o'qitish usuli o'z-o'zidan o'quv mazmunining bir qismiga aylanadi. Agar talabaga interfaol metodlar haqida monolog shaklidagi ma'ruza o'qilsa, u ma'ruzaning mazmunini emas, shaklini ko'proq o'zlashtirishi ehtimoli bor. Aralash ta'lim uchun ham xuddi shu qonuniyat amal qiladi.

Biroq izomorfizmning o'zi yetarli emas. Talaba yaxshi tashkil etilgan aralash kursda o'qishi mumkin, ammo kursning qanday tuzilganini anglamasa, bu tajriba uning kasbiy faoliyatiga o'tmaydi. Aynan shu sababli biz "ikki qavatli" model g'oyasini ilgari surdik. Modelning birinchi qavati – tajriba qavati: talaba aralash ta'lim jarayonining ishtirokchisi sifatida uni bevosita boshdan kechiradi. Ikkinchi qavat – loyihalash qavati: talaba o'zi o'tgan jarayonning tuzilishini tahlil qiladi, nima uchun ayrim faoliyat onlayn, boshqasi esa auditoriyada tashkil etilganini muhokama qiladi va o'z fani bo'yicha aralash dars yoki darslar turkumini loyihalaydi. Ikki qavat o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in – metodik refleksiya, ya'ni talabaning o'z o'rganish tajribasini kelajakdagi o'qituvchi nuqtai nazaridan tahlil qilishi.

Model to'rt bosqichli sikl sifatida amalga oshiriladi va bu sikl har bir o'quv moduli davomida takrorlanadi. Birinchi bosqich – onlayn tayyorgarlik: talaba elektron platformada qisqa video-ma'ruzalar, matnlar va kirish topshiriqlari bilan ishlaydi, mavzu bo'yicha dastlabki savollarini forumda qoldiradi. Ikkinchi bosqich – auditoriyadagi faol amaliyot: mashg'ulot nazariyani qayta tushuntirishga emas, balki mikro-dars, keys tahlili, guruhda muammoli vazifani hal qilish kabi faoliyatga bag'ishlanadi. Uchinchi bosqich – onlayn refleksiya va hamkorlik: talabalar mashg'ulotdagi tajribalarini tahlil qilib yozadi, bir-birining ishlariga fikr bildiradi va kichik guruhlarda keyingi topshiriq ustida ishlaydi. To'rtinchi bosqich – loyihalash qavatiga chiqish: modul oxirida talaba shu modulning o'zi qanday tuzilganini tahlil qiladi va o'z fani bo'yicha shunga o'xshash aralash dars fragmentini loyihalaydi.

Bu sikl Kolb modelining bosqichlari bilan tabiiy tarzda mos tushadi [12]. Auditoriyadagi amaliyot aniq tajribani beradi; onlayn refleksiya refleksiv kuzatishni ta'minlaydi; onlayn tayyorgarlik va modul oxiridagi tahlil abstrakt tushunchalarni shakllantiradi; aralash dars fragmentini loyihalash esa faol eksperimentlash vazifasini o'taydi. Muhimi shundaki, siklning har bir bosqichi o'ziga eng mos rejimda joylashtiriladi. Aniq tajriba uchun jonli muloqot, tezkor fikr-mulohaza va jismoniy ishtirok zarur, shuning uchun u auditoriyada o'tkaziladi. Refleksiya esa vaqt va xotirjamlik talab qiladi; onlayn asinxron muhit talabaga o'z fikrini shoshilmasdan shakllantirish imkonini beradi.

Garrison va hammualliflari ajratgan uch mavjudlik ham modelda o'z o'rnini topadi [4]. Kognitiv mavjudlik onlayn tayyorgarlik va refleksiya bosqichlarida, ayniqsa talabalar o'z fikrlarini yozma ravishda shakllantirib, bir-birining g'oyalari munosabat bildirganda kuchayadi. Ijtimoiy mavjudlik auditoriyadagi guruh ishlarida yuzaga keladi va onlayn forumlarda saqlanib qoladi. O'qituvchi mavjudligi esa modelning barcha bosqichlarida, lekin turli shakllarda namoyon bo'ladi: onlayn tayyorgarlikda u materiallarni tanlash va savollar tuzish orqali, auditoriyada faoliyatni yo'naltirish orqali, refleksiya bosqichida esa talabalar mulohazalarini umumlashtirish va yangi savollar qo'yish orqali ifodalanadi.

Modelni amalda qo'llashdagi eng murakkab savol – qaysi mazmun onlayn, qaysi biri auditoriyada berilishi kerak? Bu savolga intuitiv javob berish ko'pincha xatolarga olib keladi: masalan, eng "qiyin" mavzularni auditoriyaga, "oson"larini esa onlayn rejimga qoldirish. Biz taqsimlashni mavzuning qiyinligiga emas, balki o'rganish faoliyatining turiga qarab amalga oshirishni taklif etamiz. Shu maqsadda taqsimlash matritsasi ishlab chiqildi (1-jadval). Matritsa Laurillard ajratgan faoliyat turlariga tayanadi [9], ammo ularni bo'lajak o'qituvchi tayyorlash sharoitiga moslashtiradi va har bir tur uchun loyihalash qavatidagi metodik savolni ham ko'rsatadi.

1-jadval.

O'quv faoliyatini onlayn va auditoriya rejimlari o'rtasida taqsimlash matritsasi

O'rganish faoliyati turi	Ustuvor rejim	Asoslanishi	Bo'lajak o'qituvchi tayyorlashdagi namuna	Loyihalash qavatidagi metodik savol
Axborotni egallash	Onlayn (asinxron)	Talaba o'z sur'atida qayta ko'rish va to'xtatish imkoniga ega	Ta'lim nazariyalari bo'yicha qisqa video-ma'ruzalar	Qaysi materialni o'quvchi mustaqil o'zlashtira oladi?
Izlanish	Onlayn	Manbalarni izlash va tanlash vaqt talab qiladi	Mavzu bo'yicha ochiq ta'lim resurslarini topish va baholash	O'quvchilarga ishonchli manbalarni tanlashni qanday o'rgataman?
Muhokama	Aralash: auditoriyada boshlanadi, onlayn davom etadi	Jonli bahs g'oyalarni uyg'otadi, yozma muhokama ularni chuqurlashtiradi	Pedagogik dilemma bo'yicha bahs va forumdagi davomi	Muhokamani qaysi rejimda boshlash samaraliroq?
Amaliyot	Auditoriya	Tezkor fikr-mulohaza va bevosita kuzatish zarur	Mikro-dars, rol o'yini, tengdoshlar oldida namoyish	Qaysi ko'nikma faqat jonli mashqda shakllanadi?
Hamkorlik	Aralash	Rejalashtirish auditoriyada, bajarish onlayn muhitda	Kichik guruhda dars loyihasini birgalikda tayyorlash	Guruh ishini masofadan qanday kuzatib boraman?
Mahsulot yaratish va refleksiya	Onlayn (asinxron)	Mustaqil fikrlash va qayta ishlash uchun vaqt kerak	Aralash dars fragmenti va unga ilova qilingan refleksiv yozuv	O'quvchilar ishlarini qanday baholayman va ularga qanday fikr

O'rganish faoliyati turi	Ustuvor rejim	Asoslanishi	Bo'lajak o'qituvchi tayyorlashdagi namuna	Loyihalash qavatidagi metodik savol
				bildiraman?

Matritsaning so'nggi ustuni modelning ikki qavatligini aks ettiradi. Har bir faoliyat turini boshdan kechirgandan so'ng talaba unga kelajakdagi o'qituvchi sifatida qaytadi va shu faoliyatni o'z o'quvchilari uchun qaysi rejimda tashkil etishini o'ylab ko'radi. Shu tarzda taqsimlash matritsasi bir vaqtning o'zida kurs ishlab chiquvchisi uchun loyihalash vositasi va talaba uchun o'rganish obyekti bo'lib xizmat qiladi.

Modelni pedagogika oliy ta'lim muassasasi o'quv jarayoniga joriy etish ham bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Aralash ta'limga to'satdan va to'liq o'tish talabalarda ham, o'qituvchilarda ham qarshilik va charchoq keltirib chiqarishi mumkin. Salmon modelida ta'kidlanganidek, onlayn muhitga kirish va unda ijtimoiylashuv alohida e'tibor talab qiladigan bosqichlardir [8]. Shuni hisobga olib, biz joriy etishning to'rt bosqichini taklif etamiz (2-jadval).

2-jadval.

"Ikki qavatli" aralash ta'lim modelini joriy etish bosqichlari

Bosqich	Mazmuni	O'qituvchining asosiy vazifasi	Talabani asosiy faoliyati	Bosqich yakunidagi natija
Moslashuv	Elektron platforma va onlayn muloqot qoidalarini tanishish, guruhda o'zaro tanishuv	Texnik va psixologik qo'llab-quvvatlash, aniq yo'riqnomalar berish	Platformada dastlabki topshiriqlarni bajarish, forumda o'zini tanishtirish	Onlayn muhitdagi ishga tayyorlik
Tajriba	To'rt bosqichli siklni bir nechta modulda takrorlash	Sikl bosqichlari orasidagi bog'liqlikni ta'minlash, o'qituvchi mavjudligini saqlash	Onlayn tayyorgarlik, auditoriyadagi amaliyot, onlayn refleksiya	Aralash ta'lim jarayonida barqaror ishtirok
Anglash	Kurs tuzilishini ochiq tahlil qilish, taqsimlash matritsasi bilan ishlash	Kurs loyihasining "parda ortini" ko'rsatish, metodik savollar berish	O'zi o'tgan modullarni metodik nuqtai nazardan tahlil qilish	Aralash ta'limni loyihalash tamoyillarini anglash
Loyihalash	O'z fani bo'yicha aralash dars yoki darslar turkumini ishlab chiqish va sinab ko'rish	Maslahat berish, ekspert baholash	Aralash dars loyihasini tayyorlash, tengdoshlarda yoki amaliyotda sinab ko'rish, tahlil qilish	Aralash dars loyihasi va refleksiv hisobot

Uchinchi bosqich – "Anglash" – modelning eng o'ziga xos qismi hisoblanadi. Odatda o'qituvchi kursning qanday tuzilganini talabalarga tushuntirib o'tirmaydi; kurs tuzilmasi "parda ortida" qoladi. Ikki qavatli modelda esa bu parda ataylab ochiladi: o'qituvchi talabalar bilan birga nima uchun aynan shu mavzu video shaklida berilganini, nega muhokama auditoriyada boshlanib, onlayn davom etganini, qaysi topshiriq kutilgan natijani bermaganini va buning sababi nima ekanini muhokama qiladi. Bu bosqich talabani aralash ta'lim haqidagi tasavvurini "menga qanday o'qitishdi" darajasidan "men qanday o'qitaman" darajasiga ko'taradi.

Modelning kasbiy kompetentlik tarkibiy qismlariga ta'sirini quyidagicha ifodalash mumkin. Metodik kompetentlik aralash dars loyihalash va o'quv faoliyatini rejimlar o'rtasida taqsimlash ko'nikmalari orqali rivojlanadi. Axborot-texnologik kompetentlik elektron platforma bilan muntazam ishlash va raqamli materiallar yaratish orqali shakllanadi. Kommunikativ kompetentlik ham auditoriyadagi guruh ishlari, ham onlayn forumlardagi yozma muloqot orqali ikki xil kanalda mustahkamlanadi. Refleksiv kompetentlik esa uchinchi bosqichdagi muntazam refleksiya va loyihalash qavatiga chiqish orqali rivojlanadi. Shu tariqa aralash ta'lim faqat o'qitish shakli bo'lib qolmay, kasbiy kompetentlikning barcha asosiy tarkibiy qismlarini birgalikda shakllantiruvchi muhitga aylanadi.

Modelning bir modul doirasidagi ishlashini aniq misolda ko'rib chiqaylik. "Darsda o'quvchilar faolligini oshirish usullari" mavzusiga bag'ishlangan modulda talabalar avval onlayn platformada ikkita qisqa video-ma'ruza va bitta maqolani o'rganib, forumda o'z maktab tajribasidan bitta passiv dars misolini yozadi. Auditoriyadagi mashg'ulotda ular kichik guruhlarda shu misollardan birini tanlab, unga faollashtiruvchi usullarni kiritgan holda o'n daqiqalik mikro-dars tayyorlaydi va tengdoshlari oldida o'tkazadi. Keyingi kunlarda har bir talaba onlayn muhitda mikro-darsdagi o'z roli haqida refleksiv yozuv qoldiradi va kamida ikki guruhdoshining yozuviga munosabat bildiradi. Modulning so'nggi mashg'ulotida esa o'qituvchi talabalar bilan birga modulning o'zi qanday tuzilganini tahlil qiladi: nega video uyda ko'rildi, nega mikro-dars auditoriyada o'tkazildi, refleksiya nima uchun yozma shaklda talab qilindi. Shundan so'ng talabalar o'z fani bo'yicha xuddi shunday mantiqqa ega aralash dars fragmentini loyihalaydi. Shu tarzda bir modulning o'zida ham tajriba, ham loyihalash qavatlari ishga tushadi.

Modelni amalga oshirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni ham oldindan ko'rish lozim. Birinchisi – talabalar onlayn tayyorgarlik bosqichini o'tkazib yuborishi. Agar talaba auditoriyaga tayyorgarliksiz kelsa, amaliy mashg'ulot nazariyani qayta tushuntirishga aylanib qoladi va model o'z mantig'ini yo'qotadi. Bu xavfni kamaytirish uchun onlayn topshiriqlar qisqa, aniq maqsadli va auditoriyadagi faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lishi kerak: masalan, talaba onlayn bosqichda tayyorlagan savoli auditoriyadagi muhokamaning boshlang'ich nuqtasiga aylanadi. Ikkinchisi – o'qituvchi yuklamasining ortishi. Onlayn refleksiyalarni o'qish va ularga fikr bildirish ko'p vaqt talab etadi; bu yerda tengdoshlar baholashi va tanlab fikr bildirish usullari yordam beradi. Uchinchisi – texnik sharoitlarning turlicha bo'lishi; shu bois onlayn komponent past internet tezligida ham ishlaydigan, mobil qurilmalarga moslashgan materiallardan tashkil topishi maqsadga muvofiq.

Aralash ta'limning onlayn komponenti sun'iy intellekt texnologiyalari hisobiga sezilarli boyib bormoqda. Moslashuvchan mashqlar tizimi talabani javoblarga qarab materiallar murakkabligini o'zgartiradi, avtomatik baholash vositalari qisqa javoblarni tekshirib, tezkor qayta aloqa beradi, suhbatdosh-chatbotlar esa talabani savollariga istalgan vaqtda javob berib, o'qituvchi mavjudligining ayrim funksiyalarini to'ldiradi. Holmes va hammualiflari ta'kidlaganidek, bunday texnologiyalar o'qituvchining rolini bekor qilmaydi, balki uni o'zgartiradi: axborot uzatish vazifasi qisman avtomatlashtirilgani sari jonli muloqot, qadriyatlar va murakkab ko'nikmalar bilan bog'liq vazifalar o'qituvchida qoladi [11]. Ikki qavatli model nuqtai nazaridan bu o'zgarish loyihalash qavatiga yangi savollarni kiritadi: talaba o'z aralash darsini loyihalashda qaysi funksiyalarni sun'iy intellektga ishonib topshirish mumkinligini, qaysilarini esa faqat o'qituvchi bajarishi kerakligini asoslab berishi lozim. Shu tariqa sun'iy intellekt modelda texnik qo'shimcha emas, balki metodik refleksiyaning predmetiga aylanadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda aralash ta'lim ikki tomonlama rol o'ynaydi: u ham o'qitish shakli, ham talabalar kelajakda loyihalashi kerak bo'lgan kasbiy faoliyat obyekti hisoblanadi. Bu rolni hisobga olmaslik aralash ta'limni o'quv materiallarini elektron platformaga ko'chirish bilan cheklab qo'yadi va uning kasbiy kompetentlikni shakllantirishdagi salohiyatidan to'liq foydalanishga imkon bermaydi.

Muallif tomonidan taklif etilgan "ikki qavatli" model tajriba qavati va loyihalash qavatini metodik refleksiya orqali bog'laydi. Model Kolb siklining bosqichlarini onlayn va auditoriya rejimlari o'rtasida ongli ravishda taqsimlaydigan to'rt bosqichli o'quv sikliga asoslanadi. O'quv faoliyatini rejimlar o'rtasida mavzuning qiyinligiga qarab emas, faoliyat turiga qarab taqsimlash matritsasi va har bir faoliyat turi uchun loyihalash qavatidagi metodik savollar ishlab chiqildi. Modelni joriy etish moslashuv, tajriba, anglash va loyihalash bosqichlari orqali amalga oshiriladi; ular orasida "Anglash" bosqichi, ya'ni kurs tuzilmasini talabalar bilan ochiq tahlil qilish, modelning asosiy o'ziga xosligi hisoblanadi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalari uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Aralash ta'limni alohida kurslar darajasida emas, ta'lim dasturi darajasida rejalashtirish, ya'ni pedagogika, psixologiya va fan metodikasi kurslarida izchil qo'llash lozim. Har bir aralash kursda kurs tuzilmasini talabalar bilan muhokama qilishga ajratilgan alohida mashg'ulot nazarda tutilishi kerak. Pedagogik amaliyot dasturiga talabani o'zi loyihalagan aralash dars fragmentini sinab ko'rish topshirig'i kiritilishi maqsadga muvofiq. Professor-o'qituvchilar uchun esa aralash kurslarni loyihalash va onlayn muhitda o'qituvchi mavjudligini ta'minlash bo'yicha malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish tavsifiya etiladi. Modelning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish keyingi tadqiqotlarning vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
- [2] Graham C.R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions // Bonk C.J., Graham C.R. (eds.) The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. – San Francisco: Pfeiffer, 2006.
- [3] Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008.
- [4] Garrison D.R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education // The Internet and Higher Education. – 2000. – Vol. 2, No. 2–3.
- [5] Staker H., Horn M.B. Classifying K-12 blended learning. – Innosight Institute, 2012.
- [6] Bergmann J., Sams A. Flip your classroom: Reach every student in every class every day. – Eugene, OR: ISTE, 2012.
- [7] Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia M., Jones K. Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. – Washington, D.C.: U.S. Department of Education, 2010.
- [8] Salmon G. E-moderating: The key to teaching and learning online. – London: Kogan Page, 2000.
- [9] Laurillard D. Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology. – New York: Routledge, 2012.
- [10] Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В. Теория и практика дистанционного обучения. – М.: Академия, 2004.
- [11] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
- [12] Kolb D.A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.